

УДК 37.014.5

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД СТАЖУВАННЯ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

Олена Шамралоук,

аспірант Інституту професійно-технічної освіти НАПН України,

методист Науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області

КЛЮЧОВІ СЛОВА:
професійна освіта і навчання, стажування, майстер виробничого навчання, новітні виробничі технології, агровиробництво, методичний супровід

Реферат

Стаття присвячена проблемі організації стажування майстрів виробничого навчання аграрного профілю та його методичного супроводу регіональною методичною службою. Обґрунтовано необхідність опанування майстрами виробничого навчання сучасних агротехнологій як необхідної умови забезпечення якісної професійної підготовки кваліфікованих робітників відповідно до запитів ринку праці та роботодавців. З'ясовано, що основною формою фахового вдосконалення майстрів виробничого навчання є стажування в умовах виробництва, яке передбачає набуття практичних навичок роботи із сучасною технікою, обладнанні за новітніми виробничими технологіями, вивчення наукової організації праці, виробничого досвіду. Визначено види стажування, вимоги щодо змісту, строків, періодичності, місця й етапності його проведення та охарактеризовано основні функції учасників цього процесу.

Акцентовано увагу на мережі аграрних професійно-технічних навчальних закладів України, визначених на державному рівні базою для проходження стажування майстрами виробничого навчання. Представлено систему роботи Науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області щодо здійснення методичного супроводу організації стажування майстрів виробничого навчання ПТНЗ області, зокрема аграрного профілю.

Регіональною методичною службою розроблені та впроваджені орієнтовні методичні рекомендації щодо запровадження Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. Сформовано перелік активно діючих підприємств і організацій Хмельницької області за видами економічної діяльності, які можуть бути потенційними базами стажування. Ця інформація оприлюднена на веб-сайті установи. Щорічно проводиться моніторинг стажування майстрів виробничого навчання за галузевим спрямуванням, результати якого узагальнюються в аналітичних довідках і методичних рекомендаціях, надається методична допомога щодо розробки програм стажування. Формується інформаційна платформа для налагодження соціального партнерства між освітою, агробізнесом та владою з метою забезпечення якісної підготовки фахівців для галузі сільського господарства.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в державі, зумовлюють зростаючу потребу економіки в професійно мобільних кваліфікованих кадрах, здатних працювати у швидкозмінних умовах виробництва. У зв'язку з цим, зміст підготовки трудового потенціалу для аграрного виробництва має відповідати вимогам ринку праці, конкретних працедавців, для яких професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) готують кваліфікованих робітників. Особлива роль у

вирішенні проблеми забезпечення відповідності змісту професійно-технічної освіти вимогам сучасного техніко-технологічного стану аграрного виробництва належить професійній підготовці майстрів виробничого навчання, зокрема оволодіння ними сучасними агротехнологіями, навичками роботи на новітній сільськогосподарській техніці. Адже саме майстри виробничого навчання забезпечують формування та розвиток в учнів відповідних професійних умінь і навичок,

випереджувальну підготовку через упровадження агроінновацій – нововведень у галузі сільського господарства [1].

Оскільки на сучасному етапі розвитку сільського господарства спостерігається зміна агротехнологій, активне використання інформаційних технологій, упровадження високопродуктивної сільгосптехніки, то майстер виробничого навчання, який не залучається до реального виробничого процесу на підприємстві, не може бути впевнений у повному розумінні особливостей сучасного агровиробництва. Одним з основних шляхів підвищення фахової компетентності майстрів виробничого навчання щодо опанування новітніми виробничими технологіями, набуття навичок роботи на сучасній сільськогосподарській техніці є організація й проходження стажування [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему стажування майстрів виробничого навчання ПТНЗ як умови підвищення рівня їхньої професійної компетентності, технологічної культури, забезпечення якості професійної підготовки розглядали у своїх наукових працях: І. А. Гриценко, В. І. Ковальчук, Л. О. Комісарова, О. І. Малоросіянова, В. О. Радкевич, Л. І. Шевчук, О. О. Юртаєва. Аналіз публікацій дає можливість констатувати наявність низки проблем щодо підвищення фахової компетентності майстрів виробничого навчання, а саме: фінансову неспроможність ПТНЗ оновлювати власну матеріально-технічну базу дороговартісною сільгосптехнікою, невмотивованість роботодавців надавати робочі місця для проходження стажування майстрами виробничого навчання, відсутність системної взаємодії між освітою і бізнесом [5]. Проведений науковий пошук підтверджує необхідність поглибленого вивчення питання організації й проведення стажування майстрів виробничого навчання аграрного профілю, здійснення методичного супроводу цього процесу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості проблеми організації стажування майстрів виробничого навчання аграрного профілю та здійснення методичного

супроводу цього виду підвищення кваліфікації регіональною методичною службою професійно-технічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до «Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів» (далі – «Порядок») [4], стажування розглядається як один із видів підвищення кваліфікації і передбачає набуття майстром виробничого навчання практичних умінь і навичок щодо виконання обов'язків на займаній посаді шляхом вивчення й опанування новітніх виробничих технологій, сучасної техніки, обладнання, прогресивних методів організації праці, засвоєння кращого вітчизняного та зарубіжного виробничого досвіду. Періодичність стажування визначається відповідно до індивідуального плану розвитку професійної компетентності педагогічного працівника та потреб начального закладу, але не рідше одного разу на п'ять років.

Як зазначено в «Порядку», стажування педагогічних працівників має організовуватися на договірних засадах із підприємствами, організаціями, професійно-технічними навчальними закладами шляхом формального або неформального навчання. Зміст та терміни стажування визначаються індивідуальною програмою, яка розробляється та затверджується закладом-виконавцем за погодженням із закладом-замовником. Цим же документом на навчально(науково)-методичні центри професійно-технічної освіти покладено функцію методичного супроводу стажування майстрів виробничого навчання.

У зв'язку з цим, працівниками відділу підвищення кваліфікації та дослідно-експериментальної роботи Науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області (НМЦ ПТО ПК) на допомогу ПТНЗ розроблено орієнтовні методичні рекомендації щодо запровадження «Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ» [2], в яких визначено окремі види стажування на виробництві. Цільове стажування проводиться з метою ознайомлення та опанування новітніми

виробничими технологіями, освоєння нових видів виробничих процесів відповідно до вимог роботодавців та потреб регіонального ринку праці. Таке стажування проводиться для майстрів виробничого навчання, педагогів професійного навчання і викладачів професійно-теоретичної підготовки та завершується видачею довідки. Стажування з метою підтвердження (підвищення) робітничої кваліфікації проводиться для майстрів виробничого навчання і педагогів професійного навчання та забезпечує набуття ними знань, умінь і навичок для відповідного рівня робітничої кваліфікації з метою розширення можливостей їхньої професійної діяльності. Воно здійснюється за навчальними програмами, розробленими відповідно до вимог державних стандартів професійно-технічної освіти, і завершується кваліфікаційною атестацією, яку здійснює кваліфікаційна комісія у складі працівників закладу-виконавця. За підсумками стажування майстрові виробничого навчання видається довідка.

Організація стажування потребує системної та цілеспрямованої роботи. Тому в рекомендаціях чітко розподілено функції між основними сторонами, залученими до організації цього процесу. Зокрема, професійно-технічний навчальний заклад повинен: організувати ведення обліку педагогічних працівників, які підлягають стажуванню; визначати потребу у стажуванні та розробляти річний графік стажування педагогів ПТНЗ, який узгоджується із закладами-виконавцями, затверджуються керівником ПТНЗ, та надсилати його в НМЦ ПТО; формувати перелік підприємств, організацій, установ та професійно-технічних навчальних закладів, на базі яких педагоги закладу зможуть проходити стажування; укладати договір із закладом-виконавцем; погоджувати програми стажування; видавати накази про направлення на стажування педагогічних працівників відповідно до графіка та договору; заслуховувати звіти про стажування та приймати відповідні управлінські рішення; видавати накази про виконання річного графіка стажування педагогічних працівників; готувати звіт про стажування педагогів за календарний рік та подавати його в НМЦ ПТО.

Навчально-методичний (науково-методичний) центр (кабінет) професійно-технічної освіти зобов'язаний здійснювати моніторинг стажування педагогічних працівників, узагальнювати його результати, аналізувати виконання закладами-замовниками графіків стажування, готувати аналітичні довідки та методичні рекомендації.

На підприємство чи заклад, на базі якого проходитиме стажування, покладаються такі функції: розробляти індивідуальну програму стажування і не пізніше, ніж за 10 днів до початку стажування, надсилати її Замовнику для узгодження; видавати наказ (розпорядження) про прийом педагогів на стажування та призначення керівника стажування з числа досвідчених працівників, які мають необхідну кваліфікацію; надавати педагогам робочі місця, інструмент, матеріали для виконання робіт, що відповідають їхній індивідуальній програмі стажування (для педагогів, які проходять стажування із професій, пов'язаних з важкими роботами й роботами зі шкідливими або небезпечними умовами праці; забезпечувати дотримання вимог нормативно-правових актів, що регламентують умови праці й навчання за цими професіями); забезпечувати ознайомлення з новітніми матеріалами, інструментами, технологіями, устаткуванням, технологічними процесами, організацією виробництва; створювати безпечні умови праці відповідно до нормативів безпеки, гігієни праці; проводити інструктажі з охорони праці, правил поведінки на робочих місцях та на підприємстві, організації, установи, професійно-технічному навчальному закладі; забезпечувати, якщо цього потребують умови виробництва, спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту; надавати можливість користуватися лабораторіями, кабінетами, майстернями, бібліотекою, технічною та іншою документацією, необхідною для виконання індивідуальної програми стажування; проводити кваліфікаційну атестацію педагогів, які проходили стажування; видавати педагогічним працівникам довідку про проходження стажування.

Майстри виробничого навчання, які відповідно до плану-графіка проходять стажування,

стажування, мають подати керівнику ПТНЗ заяву про проходження стажування, взяти участь у розробці індивідуального плану та програми стажування, виконувати правила і норми охорони праці, техніки безпеки та виробничої санітарії, правила внутрішнього трудового розпорядку, а також готувати звіт про стажування для відповідної методичної комісії. Однак необхідно зазначити, що вирішальне значення у забезпеченні ефективності стажування має місце його проведення.

З метою вирішення на державному рівні питання щодо баз проходження стажування майстрами виробничого навчання, наказами МОН України № 1199 від 23.10.2014 та № 1024 від 08.10.2015 створено мережу навчально-практичних центрів на базі кращих ПТНЗ України. Зокрема, з аграрного профілю до всеукраїнського переліку увійшли п'ять ПТНЗ: Гущинецьке ВПУ і ВПУ № 41 м. Тульчина Вінницької області, Лисянський професійний аграрний ліцей Черкаської області, Сосницький професійний аграрний ліцей Чернігівської області (професія «тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва»), Недригайлівське ВПУ Сумської області (професії «слюсар з ремонту сільськогосподарських машин та устаткування», «тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва»). Програмами стажування на базі цих ПТНЗ передбачено оволодіння майстрами виробничого навчання сучасними енергозберігаючими технологіями вирощування сільськогосподарських культур (технологій нульового, мінімального та стрічкового обробітку ґрунту), набуття практичних навичок щодо комплектації машинно-тракторних агрегатів для роботи за цими технологіями, вивчення особливостей будови і практичної підготовки до експлуатації сучасних тракторів та сільськогосподарської техніки (ґрунтообробних, посівних, збиральних машин та машин для внесення добрив і засобів захисту рослин).

Оволодіння майстрами виробничого навчання перспективними виробничими технологіями має відбуватися на базі тих підприємств і організацій, які застосовують

такі технології, впроваджують інноваційні науково-технічні розробки. Для надання практичної допомоги навчальним закладам щодо формування переліку потенційних баз стажування, робочою групою НМЦ ПТО ПК із загального масиву підприємств, що є активними за даними Державної податкової адміністрації та зареєстровані в ЄДРПОУ по Хмельницькій області, створено бази даних підприємств за галузевим спрямуванням та соціальних партнерів професійно-технічних навчальних закладів. У регіоні працює 7750 активно діючих підприємств за різними видами економічної діяльності, з них сільського, лісового та рибного господарства – 601 (7,8 %). У сформованій базі про кожне підприємство зібрано таку інформацію: юридична адреса та контактні дані, прізвище, ім'я, по батькові керівника, вид діяльності за Класифікатором видів економічної діяльності [3]. Сформовані бази даних розміщені на офіційному сайті НМЦ ПТО ПК у рубриці «Регіональний ринок праці». В області відбувається також певний поступ щодо налагодження соціального партнерства між владою, бізнесом і освітою. Зокрема, у лютому 2017 року аграрні ПТНЗ долучилися до роботи панельної дискусії на тему «Аналіз передумов створення органічного кластера на Хмельниччині», ініційованої головою Хмельницької обласної ради. У межах заходу підприємці, представники влади, керівники ПТНЗ спільно обговорили пропозиції щодо створення сприятливих умов для покращення інвестиційного клімату регіону, розробки механізму підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного виробництва.

Для подальшого обговорення заявлених проблем на панельній дискусії у березні цього року на базі НМЦ ПТО ПК проведено круглий стіл «Шляхи покращення підготовки робітничих кадрів в аграрному секторі». У заході взяли участь представники від освіти (Департамент освіти і науки Хмельницької облдержадміністрації, Науково-методичний центр професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області, аграрні ПТНЗ) та бізнесу (агрокорпорація «Сварог Вест-Груп», Перший аграрний національний кооператив). Основну

увагу учасників круглого столу було зосереджено на питаннях зовнішніх та внутрішніх загроз аграрного ринку праці, дуальній системі професійної освіти, науково-методичному супроводі забезпечення якісної професійної підготовки, впровадження органічного землеробства, а також підготовці педагогів аграрних ПТНЗ до цих нововведень, зокрема, шляхом стажування.

З метою забезпечення належного методичного супроводу стажування майстрів виробничого навчання регіональною методичною службою Хмельницької області відпрацьований механізм співпраці з ПТНЗ. Щорічно в листопаді навчальні заклади області складають графіки стажування педагогічних працівників на наступний рік, який узгоджується з підприємствами, установами, професійно-технічними навчальними закладами, на базі яких проводитиметься стажування відповідно до укладених договорів, та подають їх у НМЦ ПТО ПК. Цей графік висвітлює потребу, мету та базу стажування. Отримана інформація від навчальних закладів узагальнюється та систематизується за галузевим спрямуванням.

Упродовж року методисти НМЦ ПТО ПК надають консультації та практичну допомогу в розробці індивідуальних планів та програм стажування. Крім того, результати стажування обговорюються на засіданнях обласних фахових секцій педпрацівників. Для забезпечення випереджувального змісту навчання у ПТНЗ для майстрів виробничого навчання, викладачів спецдисциплін методичною службою організуються також майстер-класи, презентації сучасних технологій, матеріалів, обладнання, інструменту від фахівців-практиків провідних фірм-виробників та передових підприємств.

У кінці календарного року ПТНЗ подають у НМЦ ПТО ПК інформацію про результати проходження стажування педагогами закладу на підприємствах регіону та базових ПТНХ України, на основі якої проводиться аналіз виконання графіків стажування, охоплення педагогів такою формою підвищення кваліфікації як у цілому

по області, так і в навчальних закладах, за педагогічними посадами та галузевим спрямуванням. Результати такого моніторингу використовуються для підготовки аналітичних довідок, статистичної інформації, внесення коректив при плануванні діяльності на наступний рік, враховуються при атестації керівних і педагогічних працівників, під час проведення атестаційної експертизи навчальних закладів, а також оприлюднюються в науково-методичному віснику НМЦ ПТО ПК «Професійна освіта», на офіційному сайті установи та інформаційному порталі «Профтехосвіта Хмельниччини» для її використання у прийнятті управлінських рішень. Зокрема, як свідчать результати моніторингу, за період 2012-2016 років 75 % майстрів виробничого навчання аграрного профілю ПТНЗ Хмельницької області пройшли стажування на базі підприємств регіону. Однією з причин такого показника є значна плінність кадрів, оскільки за вказаний період оплата праці на виробництві перевищувала заробітну плату майстра виробничого навчання. Саме тому навчальним закладам складно організувати системну методичну роботу за цим напрямом.

Висновок. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що в умовах соціально-економічної трансформації якісну підготовку майбутніх фахівців аграрного сектора може забезпечити лише майстер виробничого навчання з високим рівнем технологічної культури, який володіє сучасними технологіями агровиробництва. Стажування як один із видів підвищення кваліфікації педагогів є ключовим чинником успішного вирішення цього завдання. Ефективність організації стажування значною мірою залежить від якості методичного супроводу, який здійснюється регіональною методичною службою і спрямований не лише на надання практичної допомоги навчальним закладам щодо організації стажування, але й на створення інформаційно-аналітичного та навчально-методичного забезпечення налагодження дієвої взаємодії між ПТНЗ та працедавцями.

Література

1. Жидяк О. Р. Інноваційний розвиток підприємства аграрної сфери: регіональний аспект / О. Р. Жидяк // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2. – С. 165-168.
2. Орієнтовні методичні рекомендації щодо запровадження Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів // Науково-методичний вісник «Професійна освіта». – 2014. – № 1-2(42-43). – С. 21-31.
3. Перелік активно діючих підприємств і організацій Хмельницької області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hnmnc.km.ua/index.php/menu/open_rub/148
4. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України № 535 від 30.04.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0840-14>
5. Туринський процес 2016-17. Україна. Регіональний рівень. Аналіз системи професійно-технічної освіти Хмельницької області. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016-17» / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, – К. : «Вік принт». – 2016. – 119 с.
6. Шамралюк О. Л. Педагогічні умови розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю / О. Л. Шамралюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка». – 2016. – № 2. – С. 218-224.

Реферат

Методическое сопровождение стажировки мастеров производственного обучения аграрного профиля

Елена Шамралюк,

аспирант Института профессионально-технического образования НАПН Украины, методист Научно-методического центра профессионально-технического образования и повышения квалификации инженерно-педагогических работников в Хмельницкой области

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

профессиональное образование и обучение, стажировка, мастер производственного обучения, современные производственные технологии, агропроизводство, методическое сопровождение

Статья посвящена проблеме организации стажировки мастеров производственного обучения аграрного профиля и его методического сопровождения региональной методической службой. Обоснована необходимость овладения мастерами производственного обучения современными агротехнологиями как необходимым условием обеспечения качественной профессиональной подготовки квалифицированных рабочих в соответствии с запросами рынка труда и работодателей. Установлено, что основной формой профессионального совершенствования мастеров производственного обучения является стажировка в условиях производства, которая предусматривает приобретение практических навыков работы на современной технике, оборудовании по новейшим производственным технологиям, изучение научной организации труда, производственного опыта. Определены виды стажировки, требования к содержанию, срокам, периодичности, места и этапности ее проведения, охарактеризованы основные функции участников этого процесса. Акцентируется внимание на сети аграрных профессионально-технических учебных заведений Украины, определенных на государственном уровне базой для прохождения стажировки мастерами производственного обучения. Представлена система работы Научно-методического центра профессионально-технического образования и повышения квалификации

инженерно-педагогических работников в Хмельницкой области по осуществлению методического сопровождения организации стажировки мастеров производственного обучения ПТУЗ области, в частности аграрного профиля.

Региональной методической службой разработаны и внедрены ориентировочные методические рекомендации по использованию «Порядка повышения квалификации педагогических работников профессионально-технических учебных заведений». Сформирован перечень активно действующих предприятий и организаций Хмельницкой области по видам экономической деятельности, которые могут быть потенциальными базами стажировки. Эта информация размещена на веб-сайте учреждения. Ежегодно проводится мониторинг стажировки мастеров производственного обучения по отраслевым направлениям, результаты которого обобщаются в аналитических материалах и методических рекомендациях, оказывающей методическую помощь по разработке программ стажировки. Формируется информационная платформа для налаживания социального партнерства между образованием, агробизнесом и властью с целью обеспечения качественной подготовки специалистов для отрасли сельского хозяйства.

Abstract

Methodical traineeship support for masters' of practical training of agriculture profile

Olena Shamraliuk,

*Postgraduate student, IVET of NAES of Ukraine,
Methodist of the Scientific and methodical centre of vocational education and development of engineering-pedagogical workers' skills in Khmelnytsky region*

KEY WORDS:

vocational education and training (VET), practical training, master of production training of agrarian profile, the innovative production technologies, agro production, methodical support

The article is devoted to the problem of organization of training for masters of industrial training of the agrarian profile and its methodological support by the regional methodical service. It is substantiated the necessity of mastering the masters of industrial training of modern agro technologies as a necessary condition for providing high-quality professional training of skilled workers in accordance with the demands of the labour market and employers. It is established that the basic form of professional development of masters of production training is practical training in production conditions, which provides for the acquisition of practical skills in modern technology, equipment for the latest production technologies, the study of scientific organization of labour, production experience. The author characterized the types of practical training, the requirements for content, timing, periodicity, location and stage of its implementation and are determined the main functions of participants in this process.

Attention is focused on the network of agrarian vocational schools in Ukraine, defined at the state level as a base for practical training by masters of production training. The author presented the system of work of the Scientific and methodical centre of vocational education and development of engineering-pedagogical workers skills in Khmelnytsky region on the implementation of methodological support for the organization of practical training for masters of industry training of VET schools in the region, in particular, of the agrarian profile.

The Regional Methodical Service has developed and introduced indicative methodological recommendations for the implementation of the Procedure for the Advanced Training of Teachers of Vocational Training schools. It was formed the list of actively operating enterprises and organizations of Khmelnytsky region by types of economic activity, which can be potential bases of practical training. This information is available on the institution's website. Annually is carried Monitoring of the practical training of masters of production training by branches of the

economy, the results of which are summarized in the analytical materials and methodological recommendations and is provided the methodological assistance for the development of programs of practical training. It is formed an information platform to establish a social partnership between education, agribusiness and governance with the aim of providing quality training to specialists in the agricultural sector.

References

1. Zhydyak O. R. Innovatsiynyy rozvytok pidpryyemstva ahrarnoyi sfery: rehional'nyy aspekt / O. R. Zhydyak // *Ekonomika: realiyi chasu.* – 2012. – № 2. – S. 165-168.
2. Oriyentovni metodychni rekomendatsiyi shchodo zaprovadzhennya Poryadku pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv // *Naukovo-metodychnyy visnyk «Profesiyna osvita».* – 2014. – № 1-2(42-43). – S. 21-31.
3. Perelik aktyvno diyuchykh pidpryyemstv i orhanizatsiy Khmel'nyts'koyi oblasti. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://hmnmts.km.ua/index.php/menu/open_rub/148
4. Poryadok pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv, zatverdzhenny nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 30.04.2014 № 535. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0840-14>
5. Turyns'kyi protses 2016-17. Ukrainy. Rehional'nyy riven'. Analiz systemy profesiyno-tekhnichnoyi osvity Khmel'nyts'koyi oblasti. Proekt Yevropeys'koho Fondu Osvity «Turyns'kyi protses 2016-17» / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Yevropeys'kyi Fond Osvity, – K. : «Vik prynt». – 2016. – 119 s.
6. Shamralyuk O. L. Pedahohichni umovy rozvytku tekhnolohichnoyi kul'tury maystriv vyrobnychoho navchannya ahrarnoho profilyu / O. L. Shamralyuk // *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: pedahohika.* – 2016. – № 2. – S. 218-224.